

Wiktoria Sobczyk

Socjalno-ekologiczne problemy agrosfery Małopolski w świetle badań*

W artykule zaprezentowano teoretyczne i praktyczne rozważania na temat warunków rozwoju polskiej wsi na przykładzie Małopolski. Przedstawiono zarys rozwoju gospodarczego woj. małopolskiego na tle warunków geograficznych i socjalnych. W części badawczej ukazano wyniki pomiarów ankietowych, prowadzonych w latach 2003–2004 na reprezentatywnej próbie mieszkańców. Badania wykazały, że największymi bolączkami ankietowanych są: niski poziom wykształcenia, bieda oraz niewłaściwa polityka regionalna. W celu rozwiązania tych problemów należy podjąć kompleksowe działania zmierzające do aktywizacji społeczności wiejskiej oraz wielofunkcyjnego rozwoju agrosfery.

Charakterystyka socjalna i agrarna Małopolski

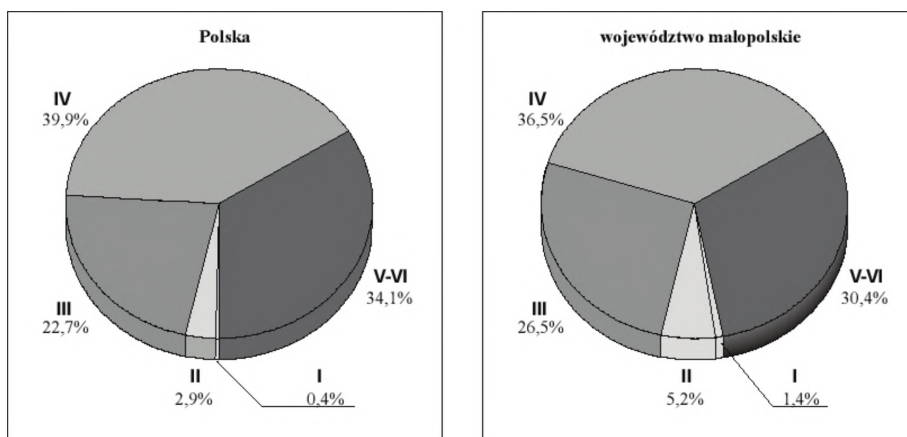
Województwo małopolskie zamieszkuje 3 240 tys. osób, co stanowi 8,4% ludności kraju. Należy do grupy najgęściej zaludnionych województw w Polsce (średnia gęstość zaludnienia wynosi 214 osób/km² i jest zdecydowanie wyższa od średniej dla kraju – 124 osoby/km²). Wskaźnik ten wykazuje znaczące zróżnicowanie przestrzenne: od powyżej 350 osób/km² w powiatach oświęcimskim i chrzanowskim, do 79 osób/km² w powiecie miechowskim. Województwo cechuje najwyższy w Polsce poziom gęstości zaludnienia obszarów wiejskich – 119 osób/km².

Liczba osób pracujących (zatrudnionych i samozatrudnionych) w województwie małopolskim w roku 2002 wynosiła 1,3 mln. Ponad 36% pracujących to osoby czynne w rolnictwie (przy średniej krajowej 28%). Udział pracujących w sektorach: przemysłowym, usług rynkowych i usług nierynkowych jest porównywalny ze wskaźnikami ogólnopolskimi i wynosi odpowiednio 22%, 27% i 15%.

* Tekst złożono do druku 26 września 2005 roku.

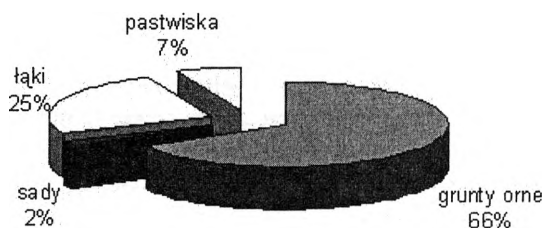
Województwo małopolskie plasuje się wśród regionów o najniższej stopie bezrobocia: 13,8%. Niska stopa bezrobocia w skali województwa nie odzwierciedla jednak sytuacji na poszczególnych rynkach pracy w województwie, gdyż w niektórych powiatach wartość ta przekracza nawet krajową (17,4%) [opracowanie własne na podstawie: *Rocznik statystyczny województwa małopolskiego 2003*]. Ponad połowa bezrobotnych województwa małopolskiego to mieszkańcy wsi, odpowiada to jednak udziałowi ludności wiejskiej wśród zamieszkujących nasze województwo. Wśród kończących naukę 17% absolwentów wyższych uczelni, 23% licealistów i 56% po szkołach zawodowych (średnich i zasadniczych) pozostaje bez pracy.

W systemie ochrony środowiska szczególne miejsce przypada obszarom rolniczym, mają one bowiem największy udział w areale powierzchniowym kraju, otaczają i przenikają wszystkie inne ekosystemy, odgrywając istotną rolę w kształtowaniu naturalnych procesów samooczyszczania się środowiska. Województwo małopolskie to obszar najbardziej narażony na erozję wodną w skali kraju, co skutkuje trwałymi zmianami warunków przyrodniczych. Obserwuje się silne zakwaszenie gleb, co wskazuje na pilną potrzebę ich wapnowania. Zanieczyszczenie gleb metalami ciężkimi i siarką jest niewielkie. Klasy bonitacyjne gleb województwa małopolskiego na tle Polski przedstawia ryc. 1. Jak widać, udział poszczególnych klas jest podobny.

Ryc. 1. Klasy bonitacyjne gleb Polski i województwa małopolskiego [opracowanie własne na podstawie *Rocznika statystycznego woj. małopolskiego 2003*]

Użytki rolne obejmują 780 tys. ha i stanowią blisko 52% powierzchni województwa, lasy i grunty leśne 29%, a grunty pozostałe, czyli grunty pod zabudowaniami, wodami, drogami i nieużytkami, ponad 19% (w skali kraju użytki rolne stanowią 54%, lasy i grunty leśne 29%, a grunty pozostałe 17%). W ogólnej powierzchni użytków rolnych województwa grunty orne stanowią 66%, a łąki 25% (ryc. 2).

Ryc. 2. Struktura użytków rolnych w województwie małopolskim w roku 2002 [opracowanie własne na podstawie *Rocznika statystycznego woj. małopolskiego 2003*]

Gospodarstwa rolne zajmują 980 tys. ha, z tego gospodarstwa sektora prywatnego stanowią 97%, a gospodarstwa sektora publicznego tylko 3%. Przeciętna powierzchnia gospodarstwa rolnego wynosiła w 2002 roku 2,61 ha (w kraju 6,59 ha). Średnia powierzchnia użytków rolnych gospodarstwa rolnego w województwie małopolskim wynosi 2,10 ha i jest to najniższy wskaźnik wojewódzki w Polsce.

Socjalno-ekologiczny monitoring wsi Małopolski - badania empiryczne

Cel badań

Celem badań jest ocena problemów socjalnych mieszkańców środowisk wiejskich, opinii ankietowanych o walorach środowiskowych i o wpływie decydentów na rozwój socjalno-ekologiczny polskiej wsi. W badaniu starano się poznać stopień poparcia społeczeństwa dla rozwoju gospodarstw ekologicznych. Zadano pytania o własną ocenę wiedzy i świadomości ekologicznej.

Materiał badawczy

Badaniami, które prowadzono w latach 2003–2004, zostały objęte osoby mieszkające na wsi lub w małych miasteczkach o charakterze wiejskim. Respondentami są osoby obojga płci, w różnym wieku i o różnej profesji (206 osób). W badaniu wzięło udział 110 kobiet (53,4%) i 96 mężczyzn (46,6%) w wieku od 21 do 73 lat. Na podstawie analizy kwestionariuszy opracowano zestawienie, przedstawiające syntetyczną analizę poglądów mieszkańców terenów wiejskich o roli i randze problemów ochrony środowiska na tle socjalno-ekologicznych czynników rozwoju gmin. Raport odzwierciedla nastroje społeczeństwa wiejskiego oraz wiedzę o stanie środowiska w miejscu zamieszkania.

Metody i narzędzia badawcze

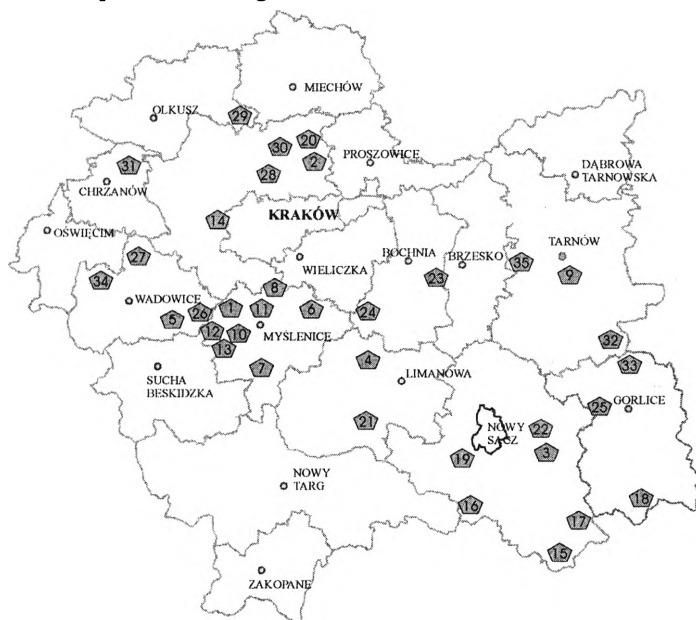
Podczas badania czynników socjalnych i ekologicznych korzystano z następujących metod badań:

- a) teoretyczne (analiza literatury socjologicznej);
- b) socjologiczne (indywidualne i grupowe wywiady zogniskowane – *focus group interview*, ankietowanie respondentów ze środowisk wiejskich);
- c) terenowe (prace badawcze w różnych ośrodkach wiejskich, terenowa dokumentacja z obserwacji aktywizacji środowisk wiejskich woj. małopolskiego) [1];
- d) statystyczne (współczynnik korelacji liniowej Pearsona, wskaźnik *p significance level*) [4].

Narzędziami badawczymi były kwestionariusze ankiety. Ze względu na strukturę logiczną zastosowano pytania skategoryzowane (zamknięte z kafeteriami):

- dysjunktywne ze skalą jednobiegunową,
- koniunktywne z kafeterią otwartą [2, 5].

Otrzymane rezultaty zinterpretowano i wyciągnięto wnioski co do możliwości ich zastosowania. Wyniki badań przedstawiono graficznie w tabeli.

1-Biertowice, 2-Sułkowice, 3-Stróże, 4-Krzestawice, 5-Stryśzów, 6-Dobczyce, 7-Tokarnia, 8-Głogoczów, 9-Zawada, 10-Jasienica, 11-Jawornik, 12-Rudnik, 13-Bysi-na, 14-Liszki, 15-Muszyna, 16-Szczawnica, 17-Tylicz, 18-Wysowa, 19-Łukowica, 20-Zalesie, 21-Szczawa, 22-Cieniawa, 23-Nowy Wiśnicz, 24-Grabie, 25-Bystra, 26-Barwałd, 27-Gierałtowiec, 28-Będkowice, 29-Imbramowice, 30-Pieskowa Skala, 31-Luszowice, 32-Szerzyny, 33-Biecz, 34-Piotrowice, 35-Wojnicz

Ryc. 3. Miejsca zamieszkania ankietowanych mieszkańców wsi [opr. W. Sobczyk]

Omówienie wyników badań

We wszystkich zebranych kwestionariuszach respondenci odpowiedzieli twierdząco na pytanie filtrujące: czy interesuje Panią/Pana problematyka związana z problemami rozwoju współczesnej polskiej wsi? Stanowiło to podstawę do analizy odpowiedzi udzielonych przez ankietowanych.

Najliczniejszą grupę stanowiły osoby w wieku 30–50 lat (37%), najmniej liczną ludzie w dojrzałym wieku (powyżej 65 lat: ~8%). Wykształcenie wyższe posiadało 8% badanych, niepełne wyższe 11%, 1/3 wszystkich respondentów legitymowała się wykształceniem średnim (tab. 1).

pytania ankiety	procent odpowiedzi na pytanie
Płeć:	
– Kobieta	53,4
– Mężczyzna	46,6
1. Wiek:	
– do 20 lat	11,2
– 20-30 lat	31,6
– 30-50 lat	37,4
– 50-65 lat	12,1
– powyżej 65 lat	7,8
2. Wykształcenie:	
– wyższe	8,3
– niepełne wyższe	10,7
– średnie	32,0
– zawodowe	43,2
– podstawowe	5,8
3. Pozycja materialna (własna ocena)	
– bardzo dobra	2,4
– dobra	19,4
– średnia	37,4
– raczej zła	36,9
– zdecydowanie zła	3,9
4. Stan zdrowia (własna ocena)	
– bardzo dobry	3,9
– dobry	21,8
– średni	36,4
– raczej zły	30,1
– zdecydowanie zły	7,8
5. Ocena polityki państwa wobec rolnictwa	
– bardzo dobra	0,0
– dobra	9,2
– średnia	27,2
– raczej zła	46,6
– zdecydowanie zła	17,0

6. Nastawienie do przyszłości	
– bardzo dobre	2,9
– dobre	20,9
– średnie	31,1
– raczej złe	35,9
– zdecydowanie złe	9,2
7. Co jest źródłem dochodów (ankietowanego lub jego rodziny)	
– bezrobotny	10,7
– produkcja żywności metodami konwencjonalnymi	37,4
– rzemiosło	24,3
– agroturystyka	9,2
– produkcja żywności metodami ekologicznymi	1,9
– inne	16,5
8. Jak oceniasz stan środowiska w miejscu zamieszkania	
– bardzo dobry	1,5
– dobry	33,0
– średni	47,6
– raczej zły	18,0
– zdecydowanie zły	0,0
9. Czy w pobliżu miejsca zamieszkania są warunki do rozwoju:	
– ekoturystyki (staw, jezioro, rzeka)	33,5
– turystyki górskiej (góry, pożądanane krajobrazy)	19,9
– agroturystyki (warunki mieszkaniowe, dobra kuchnia, ogród, zaplecze)	11,2
– produkcji zdrowej żywności	4,9
– produkcji energii z alternatywnych źródeł	1,0
– nie ma	14,1
– nie wiem	15,5
10. Test wiedzy ekologicznej (własna ocena)	
– bardzo dobra	0,0
– dobra	22,3
– średnia	34,5
– raczej zła	33,0
– zdecydowanie zła	10,2
11. Test świadomości ekologicznej (własna ocena)	
– bardzo dobra	0,5
– dobra	17,5
– średnia	33,5
– raczej zła	41,7
– zdecydowanie zła	6,8

Tabela 1. Czynniki funkcjonowania polskiej wsi na przykładzie wypowiedzi mieszkańców woj. małopolskiego [opr. W. Sobczyk]

Trzecie pytanie ankiety (tab. 1) dotyczyło własnej oceny pozycji materialnej. Najczęściej respondenci odpowiadali, że pozycja materialna jest średnia (37,4%) i raczej zła (36,9%). Tylko 2% ankietowanych przyznaje się do bardzo dobrej sytuacji finansowej. Co ciekawe, wśród ankietowanych nie występuje powiązanie między

złą kondycją finansową a niskim poziomem wykształcenia i brakiem kwalifikacji (korelacja liniowa słaba $r_{xy} = 0,27$; $p=0,632$).

Stan zdrowia mieszkańców obszarów wiejskich jest oceniony przez nich jako średni (1/3 ankietowanych). Aż 8% respondentów oceniło swój stan zdrowia jako zdecydowanie zły, tylko 4% jako bardzo dobry. Zauważa się wyraźną, bardzo wysoką dodatnią korelację liniową między wiekiem a stanem zdrowia (współczynnik korelacji liniowej między tymi zmiennymi wynosi 0,78; $p=0,000$).

Jeśli chodzi o ocenę polityki regionalnej i centralnej wobec rolnictwa, to aż 64% osób biorących udział w badaniu uznała, że jest ona zła. Nikt z badanych nie ocenił pozytywnie systemu zarządzania obszarami wiejskimi. Tu zauważa się wysoką dodatnią korelację między niską pozycją materialną i negatywnym nastawieniem do działań władz ($r_{xy} = 0,56$; $p=0,003$).

Kolejne pytanie dotyczyło przyszłości. Aż 76% badanych nie patrzy optymistycznie w przyszłość. Połowa badanych to zdecydowani pesymiści, bez nadziei na poprawę trudnej sytuacji życiowej. Należy zauważyć brak związku poziomu wykształcenia z perspektywami na przyszłość (korelacja liniowa dodatnia $r_{xy} = 0,14$; $p=0,741$). Często obserwuje się, że osoby z wyższym wykształceniem i wysokimi kwalifikacjami zawodowymi nie widzą szans na lepsze jutro.

Głównym źródłem dochodów badanych mieszkańców wsi jest produkcja żywności (37%) i rzemiosło (24%). Wśród respondentów jest jednak wielu bezrobotnych (22 osoby, czyli aż 11%). Zgadza się to w przybliżeniu ze wskaźnikiem bezrobocia dla Małopolski (~14%) oraz ze strukturą bezrobocia wśród mieszkańców miast i wsi w Małopolsce (po 50%). Zapytani o stan środowiska naturalnego w miejscu zamieszkania ankietowani odpowiedzieli, że jest na przeciętnym poziomie (48%). Nikt nie stwierdził bardzo dużego zanieczyszczenia, a trzech respondentów oceniło stan jako bardzo dobry.

Wielu mieszkańców wsi widzi szanse rozwoju swojego regionu w wykorzystaniu jego walorów przyrodniczych. Ponad 1/3 respondentów wskazuje na możliwość promowania ekoturystyki, 20% – turystyki górskiej i 11% agroturystyki. Należy jednak zauważyć, że aż 30% ankietowanych jest sceptycznie nastawiona do przyszłości, twierdząc, że nie ma na wsi żadnych warunków rozwoju.

W pytaniach 10 i 11 poproszono o własną ocenę wiedzy i świadomości ekologicznej. Otrzymane odpowiedzi nie nastrojają optymistyczne. Mieszkańcy wsi nie mają odpowiedniej wiedzy: 43% oceniło zasób wiedzy ekologicznej jako zły. Tylko 22% uważa, że jest dobrze wykształcona pod tym kątem. Rozumienie problemów środowiskowych i ich wprowadzanie w życie to jeszcze większy problem mieszkańców obszarów wiejskich. Ankietowani ocenili się jeszcze surowiej: około 50% ma bardzo niską świadomość, a jedynie 18% respondentów uważa, iż posiada wysoką świadomość ekologiczną.

Podsumowanie

Analiza danych statystycznych pokazuje, iż województwo małopolskie nie jest zagrożone falą bezrobocia. Niska stopa bezrobocia w województwie małopolskim nie oddaje rzeczywistych problemów (najwyższy wskaźnik w powiecie nowosądeckim wynosi 22,6%). Taka sytuacja powoduje, że nieodzowne wydaje się zbadanie socjalnych warunków życia mieszkańców wsi oraz nastrojów społeczeństwa. Stworzy to podstawy do zrewidowania zamierzeń w dziedzinie polityki socjalnej i ekologicznej regionu.

lp.	wskaźnik	waga problemu
1.	bieda	bardzo duży
2.	niski poziom wykształcenia	bardzo duży
3.	brak zainteresowania ze strony władz	bardzo duży
4.	apatia społeczeństwa	bardzo duży
5.	ocena polityki władz przez mieszkańców	bardzo zła
6.	obecne główne źródło dochodów	produkcja żywności metodami konwencjonalnymi
7.	nastawienie do przyszłości	negatywne
8.	ocena stanu środowiska w miejscu zamieszkania	średnia
9.	ocena możliwości rozwoju ekologicznego wsi	średnia
10.	własna ocena wiedzy ekologicznej	niska
11.	własna ocena świadomości ekologicznej	bardzo niska

Tabela 2. Wskaźniki rozwoju regionu Małopolski [opr. W. Sobczyk]

Dokonując całościowej analizy problematyki socjalno-ekologicznej, można stwierdzić, iż największym problemem agrosfery Małopolski jest brak zadowalających kwalifikacji zawodowych jej mieszkańców, niska pozycja materialna oraz nierozumienie problemów środowiskowych (tab. 2). Należy dostrzec, że wypowiedzi mieszkańców wsi mają mimo wszystko pozytywny wydźwięk. Na ten fakt wskazuje uczciwe przyznanie się do niskiego poziomu wiedzy i niskiej świadomości ekologicznej oraz deklarowanie chęci kształtowania postaw ekologicznych. W tej kwestii na polskiej wsi jest jeszcze wiele do zrobienia.

Wydaje się, że poprawy trudnej sytuacji mieszkańców należy szukać w zmianie polityki regionalnej. Konieczne jest podnoszenie kwalifikacji, zwrócenie uwagi na możliwość rozwoju procesów aktywizacji społeczeństwa wiejskiego oraz ukierunkowanie na wielofunkcyjny rozwój agrosfery.

Bibliografia

- [1] Malada A., Sobczyk W., *Uprawa roślin energetycznych jako forma aktywizacji środowisk wiejskich*, Zeszyty Naukowe KIP Uniwersytetu Opolskiego 2005, nr 3
- [2] Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, Wydaw. Żak, Warszawa 1995
- [3] *Rocznik statystyczny województwa małopolskiego*, Urząd Statystyczny w Krakowie, Kraków 2003
- [4] Sobczyk W., *Metody statystyczne w badaniach świadomości ekologicznej młodzieży; skrypt uczelniany do zajęć z przedmiotu matematyczne opracowanie wyników badań*, Agencja Wydawniczo–Konsultingowa Geo, Kraków 2002
- [5] Wojciechowski J., *Czytelnictwo*, Wydaw. UJ, Kraków 1999

Social and ecological problems of the agrosphere in the Malopolska region

Summary

The article reviews the opinions of inhabitants of the Malopolska rural areas about social and ecological problems of the community. The report reflects the moods of the country society and the people's knowledge about the condition of environment in their domicile.

Key words: agrosphere, factors of eco-development, ecological education